

Materiële hulpverlening

Sjoerd van Gorp en Malou Liebregts

Werken met armoede en schulden

Boom

Materiële hulpverlening

Werken met armoede en schulden

Sjoerd van Gorp
Malou Liebrechts

Boom

**inclusief
website!**

Met onderstaande unieke activeringscode krijg je via **www.boomstudent.nl** toegang tot de website met extra materiaal. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan deze eerste druk. Na activering van de code is de website twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende druk geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken.

Opmaak binnenwerk: Elan Media, Gemonde
Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam
Omslagontwerp: Haagsblauw
Beeld omslag: GoodStudio

© Van Gorp, Liebrechts & Boom uitgevers Amsterdam, 2022

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 2444 264 5
ISBN 978 90 2444 265 2 (e-book)
NUR 133

www.boomstudent.nl
www.boomhogeronderwijs.nl

Voorwoord

Voor je ligt een boek over materiële hulpverlening. Een boek over armoede, schulden, uitkeringen en al de complexiteit die komt kijken bij het moeten rondkomen van weinig geld. In Nederland leven meer mensen dan ons lief zijn in armoede, ook mensen van wie je het misschien niet direct verwacht. Moeilijk kunnen rondkomen is ook geen onderwerp waar makkelijk over gesproken wordt. Met dit boek helpen we je inzicht te krijgen in deze problematiek zodat je het gesprek hierover kunt aangaan en cliënten kunt ondersteunen of kunt verwijzen waar nodig.

Bij de onderwerpen van dit boek denken veel mensen al direct aan specialisten die hiermee aan de slag gaan. Op die specialisten richten wij ons niet met dit boek. Daar zijn al veel andere mooie boeken voor beschikbaar. Wij richten ons op de generalist, op de professional in de gezondheidszorg, de professional in de jeugdzorg, de professional in het onderwijs en ga zo maar door. Allemaal sectoren waar het bieden van ondersteuning voor het (over)leven in armoede niet je primaire taak is. Maar ook allemaal sectoren waar je wel te maken krijgt met mensen die minder te besteden hebben. Een goed boek voor deze doelgroep ontbrak en met het voorliggende boek hopen we dit gemis op te vullen.

Voordat we je gaan onderdompelen in de wereld van de materiële hulpverlening rest ons nog dank uit te spreken naar Boom uitgevers die ons de kans hebben gegeven dit relevante boek te schrijven. Daarnaast gaat onze dank uit naar Paul Otter, gerechtsdeurwaarder bij Syncasso. Hij heeft ons hoofdstuk over incasso van kritisch commentaar voorzien, en onze dank is groot richting de meelezers die in een vroeg stadium ons boek van feedback hebben voorzien: Jeanine Dokter (Saxion hogeschool), Josine Steenvoorde (Hogeschool Inholland), Klara Geerligs (Roc van Twente) en Riham Rahman (Hogeschool Inholland).

We wensen je veel studie- en leesplezier.

Voorjaar 2022

Malou Liebrechts en Sjoerd van Gurp

Inhoud

Voorwoord	5
Inleiding	11
1 Ontwikkelingen van geld	15
1.1 Geld door de jaren heen	16
1.2 Armoede door de jaren heen	18
1.3 Recente ontwikkelingen	20
1.4 Digitalisering	22
1.5 Cryptovaluta	25
1.6 Maakt geld gelukkig?	26
2 Armoede en schulden	29
2.1 Definities van armoede	30
2.2 Oorzaken van armoede	32
2.3 Armoede op verschillende niveaus	35
2.4 Wat zijn schulden?	38
2.5 Soorten schulden	40
2.6 Armoede in Nederland	42
2.7 Risicogroepen	44
2.8 Nieuwe armen	46
3 De rol van de overheid en maatschappij	49
3.1 Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving	50
3.2 Volksverzekeringen	52
3.3 Werknemersverzekeringen	54
3.4 Sociale voorzieningen	55
3.5 Toeslagen	56
3.6 Kortingen op heffingen en aftrekposten	57
3.7 Complexiteit van het inkomen	58
3.8 Handhaving in de sociale zekerheid	60
3.9 Individualisering en het maatschappelijke debat	61
3.10 Maatschappelijk debat	64
3.11 Culturele diversiteit in armoede en schulden	66
3.12 De samenleving zet zich in	68
4 Financiële huishouding van het gezin	73
4.1 Overzicht creëren	75
4.2 Inkomstenmaximalisatie	76

4.3	Uitgavenminimalisatie	77
4.4	Reactance	78
4.5	Apps	80
5	Financiële vaardigheden	87
5.1	Kenmerken die invloed hebben op financiële problemen	88
5.2	Competenties	88
5.3	Ontwikkelen van competenties	96
5.4	Executieve functies	97
5.5	Ontwikkeling van executieve functies	99
5.6	Financiële educatie	101
6	De impact van armoede	107
6.1	Psychologie van de schaarste	108
6.2	Invloed op verschillende leefgebieden	110
6.3	Ontwikkeling van kinderen	118
6.4	Armoede en ouderschap	122
7	Incassomaatregelen en de effecten hiervan	125
7.1	Betalingsverplichting	126
7.2	Betalingsachterstand	127
7.3	Risicovolle schulden	128
7.4	Problematische schulden	129
7.5	Oorspronkelijke schuldeiser, incassobureau en gerechtsdeurwaarder	130
7.6	Incassomaatregelen	131
7.7	Beslaglegging	135
7.8	Ontbinden van huurovereenkomst	138
7.9	Afsluiten van energie en water	139
7.10	Bronheffing zorgverzekering	139
7.11	De overheid als schuldeiser	140
7.12	Als de incassoprocedure niet goed gaat	141
8	Handelingsperspectief en de methoden van de professional	145
8.1	Generalist en specialist	146
8.2	Hulpverlening met drang	148
8.3	Stress-sensitief werken	149
8.4	Motiverende gespreksvoering	151
8.5	Taakgerichte benadering	154
8.6	Assetbuilding	156
8.7	Online tools en inspirerende initiatieven	157
9	Schuldhulpverlening en financiële beschermingsmaatregelen	163
9.1	Wat is schuldhulpverlening?	164

9.2	Wetten uitvoering schuldhulpverlening	165
9.3	Preventie	165
9.4	Vroegsignalering	167
9.5	De schuldhulpverlener	168
9.6	Traject gemeente schuldhulpverlening	169
9.7	Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen	172
9.8	Financiële beschermingsmaatregelen	174
9.9	Aandachtspunten	179
9.10	Integrale schuldhulpverlening	180
Bijlage 1 Zelfredzaamheid-Matrix		182
Bronnen		185
Illustratieverantwoording		193
Trefwoordenregister		195
Over de auteurs		200

Inleiding

We nemen je mee in het leven van deze mensen en we maken inzichtelijk wat de impact van het leven in armoede is. Die impact is groot. Die impact is ook groot op de levensdomeinen waar jij als professional (in opleiding) wel verantwoordelijk voor bent. Als je weet dat deze impact er is dan kun je volgens ons maar beter iets van de wereld van armoede en schuldhulpverlening begrijpen en zicht hebben op hoe het is om in armoede te leven. Materiële hulpverlening is het antwoord op de ondersteuningsvragen die soms expliciet op jou als sociaal professional afkomen. Vaker nog blijven deze ondersteuningsvragen impliciet en vraagt het een goede luisteraar en een scherpe observator om deze problematiek te zien.

Na het lezen van dit boek weet je hoe geld zich heeft ontwikkeld in de afgelopen decennia, wat de rol van de overheid is, wat het inhoudt om een financiële huishouding te voeren en wat je hiervoor moet kunnen. Als je deze basis hebt, gaan we ons verdiepen in de impact van armoede, maar ook kijken naar alle verschillende incassomaatregelen die genomen kunnen worden en hoe ontregeld deze kunnen zijn. We ronden af met de handelingsperspectieven die je als professional hebt en een (grove) schets van het specialistische schuldhulpverleningstraject. Na het bestuderen van dit boek heb je daarmee een basis van waaruit je steun kunt bieden aan degene tegenover je. Niet met het idee dat jij de problemen rondom schulden en armoede zelf gaat aanpakken, maar met het idee dat je kunt luisteren, dat je begrijpt waar de cliënt het over heeft en dat je hem op de juiste manier kunt doorverwijzen.

In dit boek spreken we over de sociale professional als we het over de professional hebben. Misschien herken je jezelf hier helemaal in, misschien past deze benaming je iets minder. Voel je vrij om dan te lezen de gezondheidsprofessional, de welzijnsprofessional, de onderwijsprofessional of waar jij je ook mee kunt identificeren. Ditzelfde geldt voor degene die jouw ondersteuning ontvangt, die noemen we in dit boek de cliënt. Ook dit begrip past misschien niet goed bij jouw praktijk, hier kun je dan ook de burger, de patiënt, de student, de klant of de mens lezen, wederom, kies wat past.

Binnen de materiële hulpverlening gebeurt ontzettend veel, er zijn waardevolle initiatieven op lokaal en landelijk niveau, wetgeving is doorlopend in ontwikkeling en beleid is ook niet statisch. Met dit boek geven we je een introductie, een *sneak preview* zou je kunnen zeggen. Het geeft je houvast in je verdere zoektocht, een zoektocht die soms complex kan zijn, maar altijd interessant is en waarin je veel voor je cliënt kunt betekenen in de ondersteuning, ook vanuit jouw specialisme.

Om je een concreet beeld te geven van de alledaagse praktijk rondom de problematiek die we beschrijven beginnen we ieder hoofdstuk met een casus. Hiermee krijg je een korte introductie van het thema van het hoofdstuk. Deze casuïstiek biedt de mogelijkheid om met elkaar het gesprek aan te gaan en te bedenken hoe je als professional met deze cliënten aan de slag zou kunnen gaan.

Bij dit boek hoort ook een website die je kunt bereiken via **www.boomstudent.nl**. Zoals eerder gesteld, de wereld verandert snel en het risico dat delen van dit boek misschien al verouderd zijn voordat de inkt droog is, is dan ook niet ondenkbaar. De website van het boek geeft je altijd de meest actuele informatie. Daarnaast vind je er alle opdrachten uit het boek en links naar relevante websites en documentaires die het bekijken waard zijn. Ook het werkbestand dat hoort bij hoofdstuk 4 staat op de website.

BLOCKCHAIN

Ontwikkelingen van geld

1

Praktijkvoorbeeld

Gokken

Bas (24) gokt al sinds zijn zeventiende. In het begin kocht hij soms een aantal krasloten waarmee hij kleine bedragen won. De kick van het winnen zorgde ervoor dat hij voor steeds meer geld aan loten kocht. Daarna begon hij online te gokken. Dit had het voordeel dat het de gehele dag door kon zonder dat mensen het zouden zien. Zodra hij zijn loon binnen had, ging er een groot bedrag op aan deze online spellen. Voor zijn gevoel hoefde de huur pas later in de maand betaald te worden en bij winst zou hij dit meteen doen.

Zijn schulden werden steeds hoger. Bas sliep slecht, verloor zijn appartement omdat hij de huur niet betaalde en zag zijn vrienden niet meer. Op een zeker moment greep zijn vriendin in en vertelde dat het zo niet meer verder kon. Daarom is Bas aan therapie begonnen en gaat wekelijks naar een praatgroep voor lotgenoten. Ondertussen gokt Bas nu al zeven maanden niet meer. Als hij het gevoel krijgt dat hij toch wil gokken, dan belt hij een vriend die hij via de praatgroep heeft leren kennen. Hij is op de goede weg maar beseft dat het gokken ook een manier was om niet na te hoeven denken over zijn problemen en dat hij ook hier hard aan moet blijven werken.

Geld wordt al ontzettend lang als betaalmiddel gebruikt. Daarnaast is het een waardemiddel dat je kunt sparen om later een grotere uitgave te doen. Verder is het een rekeneenheid waarmee je kunt bepalen hoe duur iets is waardoor je het kunt vergelijken met andere producten. Tegenwoordig is geld in verschillende vormen niet meer weg te denken uit onze samenleving. Maar hoe zit dat nu precies met geld? Een bankbiljet kost nauwelijks iets om te produceren en toch kan dit bijvoorbeeld een waarde van €500 vertegenwoordigen. In dit hoofdstuk schetsen we kort de (recente) geschiedenis van geld en armoede. Daarbij hebben we nadrukkelijk aandacht voor de meest recente ontwikkelingen waarin het contante geld steeds verder op de achtergrond verdwijnt en vervangen wordt door giraal en digitaal geld. Daarnaast staan we stil bij de vaardigheden die dit vraagt van de bezitter en of geld nu echt gelukkig maakt.

1.1 Geld door de jaren heen

In eerste instantie vond er ruilhandel plaats op kleine schaal. Zo kon men bijvoorbeeld eieren ruilen tegen een brood. Deze vorm van handelen werd alleen steeds lastiger omdat niet alle middelen om mee te ruilen even houdbaar waren. Zo kon te ruilen vlees bijvoorbeeld bederven en was het niks meer waard. Daarnaast was de vraag naar producten niet altijd gelijk en waren bepaalde producten zoals zware stenen en grote zakken meel niet altijd praktisch om mee te handelen. De producten die waardeverlosten waren en niet gevoelig voor inflatie, zoals schelpen en vee, werden gebruikt als valuta en goederengeld genoemd. Eén van de eerste universele betaalmiddelen was zout, dat vroeger nog zeer kostbaar was. Romeinse soldaten kregen hun salaris bijvoorbeeld uitbetaald in zout. Het Latijnse woord voor zout is 'sal' en hieruit is het woord salaris ontstaan. Het nadeel van zout was dat je het goed droog moest bewaren en dat het aan zee minder waard was dan in het binnenland, waar het moeilijker te verkrijgen was. Naast zout handelde men ook in schelpen, metalen en kruiden. Ook dit waren duurzame goederen die makkelijk te verdelen waren. Langzamerhand kregen kostbare metalen als goud en zilver zo steeds meer een functie als ruilmiddel dat ook internationaal te verhandelen was. Het met grote verschillende munten betalen was vaak geen probleem, als het gewicht van het metaal dat werd gebruikt maar gelijk was. Veel steden en streken hadden hun eigen munt. Bij grotere bedragen zaten er risico's aan transacties met goud. Bij het vervoeren ervan was een kans op een overval natuurlijk groot. Op dat moment kwamen de eerste banken die het goud voor mensen bewaarden. Bij de bank kon puur goud worden omgewisseld voor een waardepapier waarop stond hoeveel goud je tegoed had. De bankbiljetten die we nu kennen kwamen pas later in omloop, zo halverwege de achttiende eeuw. Echter, deze werden in eerste instantie niet gebruikt en men wisselde ze vaak gelijk in voor munten, omdat men geen vertrouwen had in deze manier van betalen. Napoleon Bonaparte zorgde er uiteindelijk voor dat er nog maar één munteenheid mocht worden gebruikt. Hierdoor werd in 1801 de gulden het enige wettige betaalmiddel in Nederland. Tot 1837 waren de Nederlandse munten nog steeds van puur zilver maar daarna werden ze van nikkel. Dit kwam omdat de waarde van zilver zo ontzettend steeg, zodat de munt weer waard werd dan het bedrag waarvoor het stond.

Door de jaren heen werden nieuwe vormen van betalen in gebruik genomen. Zo werd in 1950 de eerste creditcard in Amerika geïntroduceerd. De creditcard van Diners Club was er om restaurantrekeningen mee te kunnen betalen. Zo kon een klant zonder contant geld op zak eten in elk restaurant dat creditcards van Diners Club accepteerde. Diners Club betaalde dan het restaurant en de creditcardhouder betaalde Diners Club op een later moment terug. In eerste instantie was het gebruik van een creditcard in Nederland alleen voor toeristen en zakenmensen die ook hier in hotels, winkels en restaurants kwamen die hun

creditcard accepteerden. Pas later werd de creditcard door een breder publiek in gebruik genomen.

Vanaf 1990 werd het pinnen als betalingssysteem in Nederland uitgerold. Via een betaalpas met een pincode, een betaalautomaat en centrale computers konden mensen hun eerste elektronische betalingen doen. Voordat men kon pinnen werkte men met betaalcheques als er grote bedragen moesten worden afgerekend of moest je naar de bank om contant geld te halen.

In 2002 werd de Nederlandse gulden vervangen door de euro. Door de invoering van één Europese munt moest er een eind komen aan de schommelende wisselkoersen die lastig waren voor de internationale handel. Door de invoering van de euro konden Europese landen ook een grote economie vormen tegenover Amerika en China. Daarnaast konden inwoners vanaf nu ook makkelijker prijzen vergelijken binnen verschillende landen in Europa en hoefden zij geen kosten meer te betalen om guldens om te wisselen naar andere valuta.

Een Tikkie versturen, contactloos betalen of via de app digitaal geld overmaken is tegenwoordig heel normaal. Er zijn genoeg apps ontwikkeld om mobiel te kunnen bankieren en geld terug te vragen nadat je voor meerdere mensen hebt afgerekend. Voor de coronacrisis werd nog slechts 32 procent van de aankopen contant afgerekend. Ondanks dat er steeds meer Pin-only bordjes bij supermarktkassa's staan, is er nog altijd 96 procent van de winkeliers die contant geld accepteren (DNB, 2021).

Als (aanstaande) professional in het sociaal domein zul je waarschijnlijk te maken krijgen met cliënten die in armoede leven of schulden hebben. **Materiële hulpverlening** gaat in op de maatschappelijke context van armoede en schulden en de grote invloed ervan op het dagelijks leven van mensen. Deze kennis helpt je om je beter te kunnen verplaatsen in de leefwereld van je cliënten en om signalen dat er problemen zijn eerder op te vangen. Zo kun je cliënten tijdig doorverwijzen naar meer gespecialiseerde hulp.

In **Materiële hulpverlening** wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van contant naar giraal en digitaal geld, de verschillende definities van armoede, soorten schulden, de rol van de overheid en wat het voeren van een financiële huishouding inhoudt. Vervolgens wordt ingegaan op de impact van armoede op het leven van mensen en de verschillende incassomaatregelen waar zij mee te maken kunnen krijgen. Tot slot komen de handelingsperspectieven aan bod die je als professional hebt en het specialistische schuldhulpverleningstraject. Ieder hoofdstuk begint met een casus als introductie op het thema van het hoofdstuk. De vragen en opdrachten zorgen ervoor dat de theoretische kennis praktisch wordt toegepast.

Bij het boek hoort een website die bereikbaar is via **www.boomstudent.nl**. Op de website staan opdrachten, werkbestanden, links naar interessante websites, video's en bij elk hoofdstuk een korte kennisquiz.

Sjoerd van Gurp is docent, onderwijsontwikkelaar en studieloopbaanbegeleider bij Avans Hogeschool in Breda. Hij heeft daarnaast ervaring in het werken binnen de schuldhulpverlening en maatschappelijke opvang.

Malou Liebregts was docent aan de opleiding Social Work van Avans Hogeschool in Breda. Momenteel werkt ze voor verschillende organisaties als zelfstandig onderwijsontwikkelaar, tekstschrijver en illustrator.

9 789024 442645

www.boomstudent.nl
www.boomhogeronderwijs.nl